

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Tre mil nordväst om Hudiksvall ligger Bergsjö tätort, som idag utgör huvudort i Nordanstigs kommun. Trakten har varit bebodd sedan förhistorisk tid och är känd som kyrkplats sedan tidig medeltid. Bergsjö upplevde dock ett kraftigt uppsving under 1800-talets slut då många industrier anlades här och bygden fick järnvägsförbindelse med Hudiksvall.

Kyrkomiljön består dels av en äldre kyrkogård där kyrkan, ett äldre bisättningshus och en äldre ekonomibyggnad ligger och dels av en modernare kyrkogård med ett samtida kapell. Öster om den äldre kyrkogården och utanför den egentliga kyrkomiljön ligger prästgården som består av ett stort antal äldre byggnader samt modernare församlingshem, ekonomi- och personalbyggnader. Mot väster och norr gränsar kyrkomiljön mot Bergsjö tätort medan den mot övriga väderstreck vänder sig mot öppen mark som sluttar ned mot Kyrksjön i öster.

2.2 Kyrkan

Genom sitt läge på ett krön är Bergsjö kyrka väl synlig i trakten och från ortens centrum. På denna plats byggdes en stenkyrka med torn redan under tidig medeltid vilken senare försågs med tegelvalv och byggdes till i etapper. Trots detta blev kyrkan med tiden för liten för den växande befolkningen och en ny betydligt större kyrkobyggnad i nyklassicistisk stil uppfördes därför på samma plats 1793 efter ritningar av byggmästaren J. C. Loëll. Det medeltida tornet behölls dock, men byggdes om kraftigt. Vid den stora eldsvåda som drabbade Bergsjö 1842 förstördes även kyrkan. Vid återuppbyggnadsarbetet, som leddes av byggmästaren Jacob Norin kunde dock murarna återanvändas, när den nuvarande kyrkan uppfördes. Byggnadens exteriör har genomgått få förändringar sedan den återuppfördes och även interiören har behållit sin ursprungliga karaktär.

Kyrkan består av ett långhus med sakristia i öster och torn i väster. Ovanför en gråmålad sockel reser sig de nyklassicistiska vitmålade fasaderna som genombryts av höga rundbågiga fönster med grönmålade snickerier och blyspröjsade fönsterrutor. Entréerna, som är tre till antalet, är alla försedda med stentrappor, dubbeldörrar klädda med kopparplåt och halvcirkelformade överljusfönster. Huvudentrén mot väster är dessutom omgärdad av ett tempelgavelmotiv med årtalet för kyrkans färdigställande inskrivet, medan övriga portar har antikinspirerade överstycken. Fasaden avslutas närmast takfoten med en kraftig profilerad taklist under långhusets och sakristians valmade sadeltak målade i svart kulör. På sakristians tak finns en hög, numer plåtklädd, skorsten från den tid när kyrkan hade annan uppvärmning. Tornets överdel har ljudportar mot alla väderstreck med bågformade överstycken och svarta träluckor. Över den plåtklädda tornhuven reser sig en vitmålad panelklädd trälanternin med avfasade hörn och överst en ornamentlist. Mot alla väderstreck finns svarta träluckor samt urtavlor. Mycket nära lanterninens fasader finns ett svart järnräcke med förgyllda hörnklot. Tornlanterninen kröns av ett plåttak med ett förgyllt kors på ett klot överst.

Via huvudentrén i väster nås vapenhuset, beläget i tornets bottenvåning, som endast får dagsljus via portens överljusfönster. Rummet har stengolv, vitputsade stenväggar och ett brunmålat trätak. En inskriptionstavla över dubbeldörren mot öster förkunnar ytterligare uppgifter om byggnadens tillkomst. Via dubbeldörrarna kommer man in i läktarunderbyggnaden från 1900-talets senare hälft som på var sida om ett stort förrum

inrymmer kapprum, toaletter och väntrum mot norr respektive förrådsutrymmen mot söder. Båda dubbeldörrarna i förrummet har kraftiga profilerade omfattningar med förgyllningar.

Kyrkorummet är stort och luftigt. Golvet utgörs av ett lackat trägolv, i bänkkvarteren ett halvt steg upphöjt, och i koret ett steg högre. I mitt- och sidogången täcks trägolvet av blå heltäckningsmatta och bakom sista bänkraden i kyrkorummet återfinns en brun heltäckningsmatta. Stenväggarna är försedda med en låg träpanel i grågrön kulör med speglar medan de i övrigt är vitputsade. Portarna mot söder, väster och norr har samma typ av omfattningar som i förrummet i läktarunderbyggnaden och fönstersnickerierna är vitmålade. Kyrkorummets östra vägg har dock en väsentligt annan utformning som starkt präglar hela kyrkorummet. På hela denna vägg utbreder sig ett måleri av artisten S. A. Blombergsson indelat i fält med fem valvbågar och med bildscener ur bibeln i andra och fjärde valvbågen och fönster med färgat glas i de två yttersta valvbågarna. I den mittersta valvbågen återfinns sedan 1950-talet en stor trärelieff, på platsen där kyrkans nuvarande predikstol tidigare satt uppsatt som en altarpredikstol. Altarplatsen flankeras av förgyllda dörromfattningar med bibelcitater vid ingångarna mot öster. Dörren till altarpredikstolen är dock numer igensatt. Ovanför valvbågarna i det inåtlutande taket återfinns ett änglamåleri i molnformationer. Det övriga taket, som avdelas mot väggarna med en kraftig profilerad taklist, är vitmålat, tunnvalvt och utan övriga utsmyckningar.

Till den ursprungliga inredningen i koret hör det stora svarta marmorerade altarbordet av trä samt den väggfasta stora svängda altarringen målad med gråsvart marmorering, brun överliggare och förgyllda lister. Den samtida predikstolen, som numer sitter på kyrkorummets norra vägg, är vinklad mot församlingen och har många förgyllda detaljer samt ett korsbeprytt predikstolstak med nedhängande tofsar och fransar. Bänkinredningen har förändrats vid flera tillfällen, men återfick vid 1950-talsrenoveringen sin slutna form och tydliga indelning i fyra större kvarter. Bänkdörrarna mot mitt- och sidogångarna är försedda med profilerade lister och speglar och i likhet med hela bänkarna färgsatta med en brunröd grundton. I koret återfinns en korbänk på den norra sidan, medan korbänken på motsvarande sida har ersatts av ett förvaringsskåp med samma utvändiga utformning.

Över kyrkorummets västra del bär ett stort antal kraftiga pelare och pilastrar upp den stora och höga läktaren som nås via trappor i läktarunderbyggnaden. Läktarbarriären är gråmålad och avdelad i partier med tandsnittsdekorationer. Läktaren domineras av den mycket stora orgeln i nyklassicistisk stil med synliga pipor och otaliga förgyllda dekorationsdetaljer. Till orgeln hör även det lilla orgelhus som skjuter fram i läktarbarriärens mittparti som också har synliga pipor. Kyrkans sakristia har trägolv, vitputsade väggar, två höga fönster med invändiga kopparklädda fönsterluckor och ett vitmålat trätak. Längs den södra väggen finns modernare skåpinredning och mitt emot en liten luckförsedd nisch med ett litet altare.

2.3 Stigporten

Vid ingången till den äldre kyrkogårdsdelen öster om kyrkan står en monumental stigport från 1700-talets slut med grå sockel, putsade murytor och överst ett tringelformat överstycke klätt med vitmålad träpanel. Stigporten täcks av ett falsat plåttak i svart kulör. Den rundbågiga ingången är försedd med två genombrutna gulmålade trägrindar med en stor sol i samma kulör av trä ovanför.

2.4 Det äldre bisättningshuset

Strax nordväst om kyrkan ligger en liten byggnad med kvadratisk grundplan vilken ursprungligen har fungerat som bisättningshus. Byggnaden har gjuten grund, snedställd vitmålad träpanel indelad i fält med vita lister, dubbeldörrar mot sydväst med speglar och på motstående fasad ett spröjsat fönster. Taket är pyramidformat och täckt av tvåkupigt tegel. Interiören, som består av ett enda rum, är enkel med omålat trägolv, vitmålat tak och golv med foder och hörn markerade med svarta målade lister. I golvet finns två träluckor som leder ned till ett utrymme som senare har använts som sandförråd, men där kistor tidigare kunde sänkas ned. Det äldre bisättningshuset går allmänt under benämningen ”Svantes-Boa” efter en tidigare kyrkvaktare i Bergsjö.

2.5 Den äldre ekonomibygnaden

I slutningen norr om kyrkan finns en långsträckt vitmålad byggnad med många portar som tidigare fungerat som ekonomibygnad och även har inrymt utedass. Sannolikt har byggnaden uppförts i två etapper. Fasaden är av stående fasspontpanel som är vitmålad och taket utgörs av ett valmat sadeltak med falsat plåttak i svart kulör. Interiören är mycket enkelt utförd med omålade väggar och golv saknas helt i vissa delar av byggnaden. Det är sällsynt att enklare ekonomibygnader av denna typ finns kvar i anslutning till länets kyrkogårdar.

2.6 Trefaldighetskapellet

På den yngre kyrkogårdens nordvästra del ligger en tegelbyggnad med sadeltak, ritad av arkitekt Sven-Ivar Lind på 1960-talet. Byggnaden har genomgått ytterst få förändringar till både exteriör som interiör sedan den uppfördes. Fasaderna som har synligt tegel bryts upp av rektangulära fönster- och dörröppningar och på taket ligger enkupigt tegel. Via kapellets huvudentré som är vänd mot väster når man först ett förrum med toalett och en liten sakristia. Väster om detta ligger kapellets stora sal som har golv av rektangulära stenplattor, väggar av slammat tegel och trätak. De två stora fönster som finns längs respektive långsida i salen ger rummet dagsljus och skapar särskilda ljusförhållanden i salen. Inredningen är mycket enkel med ett fast stenaltare och en talarstol av sten och i övrigt fristående trästolar för cirka 60 personer. I salens nordvästra hörn står en liten orgel med omålad träfasad. Öster om alturväggen återfinns kylrum för kistförvaring med utgång mot öster. Trefaldighetskapellet är den byggnad i Nordanstigs kommun som också används vid ickekyrkliga begravningar.

2.7 Kyrkogården

Kyrkogården i Bergsjö består av flera olika delar med relativt olika struktur och uppbyggnad. Den äldsta delen, som är belägen öster om kyrkobyggnaden omgärdas mot väster och söder av en äldre bred stenmur, som mot väster är försedd med vitputsade uppskjutande pelare med pyramidformad plåthuv. Mot övriga sidor avgränsas kyrkogårdsdelen med järnstaket samt häckar. Vegetationen på kyrkogården består i övrigt av en rad med lövträd längs den östra gränsen, enstaka högre lövträd inne på kyrkogården samt några enstaka barrträd. Några rygghäckar som avdelar gravraderna förekommer även. Marken är huvudsakligen grästäck och uppdelad i mindre ytor med smala grusgångar. På denna del finns många äldre höga gravvårdar i sten, men även ett antal gravvårdar av gjutjärn varav flera från 1800-talet. Minst

sju gravvårdar är omgärdade med järnstaket och därtill har ytterligare några stenram kring gravplatsen. Enstaka äldre träkors förekommer också. De mest påkostade gravvårdarna återfinns närmast kyrkobyggnaden och flera av dessa har koppling till kyrkan. Titlarna på denna del av kyrkogården ger för övrigt en bild av Bergsjös roll som industrisamhälle med titlar som fabrikör, trävaruhandlare och bankdirektör etc.

Norr om kyrkobyggnaden, men på dess västra respektive södra sida utbreder sig en stor kyrkogård som tillkommit genom flera olika utvidgningar. Hela kyrkogården uppvisar många tidstypiska drag från en kyrkogård från 1800-talets slut. Här återfinns exempelvis ett gjutjärnstaket som omgärdning och en strikt kvarters- och gravplatsindelning. Kyrkogårdens olika delar indelas tydligt i större områden av de breda gångstråken, där huvudgången mellan stora vägen och kyrkans huvudentré samt gången mot prästgården utgör huvudstråken. De större gångarna är asfaltsbelagda, medan mindre gångar är försedda med grus. Marken är i övrigt gräsbevuxen och den högre vegetationen utgörs av en rad av björkar längs gången mot prästgården och längs kyrkogårdsdelens södra gräns, men i övrigt främst av enstaka grupper av lövträd. Kyrkogården har således en öppen karaktär som gör att kyrkan syns väl från alla håll. Innanför gjutjärnstaket löper en klippt häck och inne på kyrkogården förekommer också ett antal ryggäckar mellan gravraderna. Gravvårdarna är huvudsakligen stående och av sten. Bland gravvårdarna utmärker sig ett stort gravarrangemang vid kyrkogårdens västra entré med kraftig gjuten kätting som omgärdar två gravplatser. Enstaka gravvårdar av gjutjärn finns också på kyrkogården.

Den nyaste kyrkogårdsdelen som tillkom under 1960-talet efter ritningar av arkitekt Sven Ivar Lind utbreder sig söder om vägen till prästgården. Omgärdningen består främst av klippta häckar men väster om kapellet återfinns en gjuten mur med yta av naturstenar. Hela kyrkogården har här en mycket friare form och uppbyggnad med svängda gångar och olika häckar som avdelar de olika kvarteren. Marken är även här gräsklädd och vegetationen utgörs i övrigt främst av björkar, men enstaka andra lövträd finns också planterade här. I den södra delen finns stora ytor som ännu inte tagits i bruk för gravsättning. På den södra delen av kyrkogården löper gångarna samman i en rund platsbildning som omgärdas av häckar med gravar innanför längs gången. I mitten finns ett stort stenparti varifrån en anlagd bäck tar sin början som i slingor letar sig ned mot minneslunden som ligger mot öster. Vid minneslunden, som tillkom på 1990-talet, är marken belagd med skifferplattor och vid en blomster-smyckningsplats står skulpturen ”*I evighet*” i form av ett stiliserat träd på ett litet stenfundament. Norr om minneslunden finns en senare anlagd asklund. Från båda dessa anläggningar har besökaren en naturskön utblick österut mot den närbelägna Kyrksjön.

2.8 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Väl synlig i trakten ligger Bergsjö kyrka på en markant höjd strax intill tätortens centrum. Kyrkans nyklassicistiska exteriör med vitputsade fasader, rundbågiga fönster och lanterninprydda höga torn har genomgått ytterst få förändringar sedan 1840-talet. Även interiören präglas av samma tidsperiod och stil med delar av den ursprungliga inredningen bevarad, som altare, altarring, predikstol, läktare med läktarbarriär och inte minst den stora orgelfasaden. Bänkinredningen har sedan 1950-talet åter sin ursprungliga slutna karaktär. Det stora kyrkorummet avslutas och domineras dock till stora delar av artisten Blombergssons färgstarka altarväggsmålning. Kyrkogården består av tre tydligt avskiljbara delar som alla uppvisar olika karaktär beroende på när de tillkommit. Från del äldsta delens delvis muromgärdade kyrkogård, via det sena 1800-talets strikta rutnätskyrkogård till det sena 1900-

talets mycket friare former och uppbyggnad. Nära kyrkan finns ett tidstypiskt äldre bisättningshus samt en enkel ekonomibyggnad och på den nya kyrkogården ligger Trefaldighetskapellet av tegel som både till exteriör och interiör är tidstypisk för 1960-talet med synliga material i ytskikten.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

- Den äldre kyrkogårdsmuren med stolpar och den bastanta stigporten är påtagliga delar som berättar om Bergsjös äldre kyrkohistoria.
- Det medeltida tornet är av stort byggnadshistoriskt intresse.
- Kyrkans välbevarade exteriör i nyklassicistisk stil.
- Den påtagliga kontrasten mellan det ljusa långhuset och korväggens färgstarka målningar är en viktig del av rummets karaktär.
- Den kvarvarande ursprungliga fasta inredningen från 1840-talet i kyrkorummet, dvs altare, altarring, predikstol, läktare och läktarbarriär.
- Artisten Blombergssons målningar på den östra väggen är av konsthistoriskt intresse och betydelsefulla för kyrkorummets gestaltning.
- Den äldre ekonomibyggnaden är en av få bevarade byggnader av denna typ vid länets kyrkomiljöer.
- Den äldre kyrkogården har en traditionell struktur som är tidstypisk för kyrkogårdar från 1800-talets senare del med tydlig staketomgårdning på stensockel, rätlinjigt gångsystem, raka häckar och gravvårdsrader.
- Det tidstypiska och välbevarade 1960-talskapellet och den nya kyrkogården vilka är skapade av samma arkitekt.

2.6 Källor, litteratur och övriga uppgifter

ATA, Hälsingland, Hassela sn, Hassela kyrka

Inventarium över svenska orglar. Tostared 1991.

Länsmuseet Gävleborg, klipparkiv

Länsmuseet Gävleborg, topografiskt arkiv

Länsmuseet Gävleborg, ärendearkiv

Riksantikvarieämbetet, Byggnadsregistret, Kyrkor i Nordanstigs kommun, Hassela kyrka

Söderberg, G och Nisbeth, Å. *Hassela kyrka*. Ingår i serien: Hälsinglands kyrkor, del 3.

Uppsala 1977.

Inventeringsdatum 2007-03-23.

Inventerare: Daniel Olsson.

Ansvar kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Erika Englund och Daniel Olsson.

Rapportsammanställning: Daniel Olsson.